

Irodalmi Szemle.

Megjegyzések Kanyaró Ferencz úr bírálatára.

(*Dr. Jankó János: Torda, Aranyosszék, Toroczkó széke'y (magyar) népe*)

Olvastam Kanyaró Ferencz úrnak könyvemről az „Erdélyi Múzeum“ 1894. évi első füzetében közlött bírálatát, de sajnálattal láttam, hogy Kanyaró úr némely tekintetben tévedésben van, melyekre nézve kötelességem a magam felvilágosító megjegyzéseimet megtennem.

A 46. lapon Kanyaró úr ezeket mondja: „a fennebbiekben igyekeztünk hű képet rajzolni dr. Jankó János újabbi nagy művéről.“ A bírálat 8 oldalból áll, melyből az első $4\frac{1}{2}$ csakis a könyv I. részével, további 2 oldal csakis a II. részszel, $\frac{1}{4}$ oldal a III. részszel, míg $1\frac{1}{4}$ oldal a IV—VIII. részekkel foglalkozik, vagyis a könyv egyetlen oldalával $3\frac{1}{2}$ oldalon, további 75 oldalával 3, végső 215 lapjával pedig $1\frac{1}{4}$ oldalon számol be. Ez az aránytalanság megmutatja, hogy ha az, a mit ő nyújt, kép, úgy az semmi esetre sem lehet hű, mert hiszen a munka legfontosabb, szorosán a leíró néprajzhoz tartozó részeiről csak címei szerint emlékezik meg.

Kanyaró úr a határnevek elemzésével kezdi, s a 37. lapon így ír: „Jankó csoportosítja Torda vidék felülőbb határneveit s azután nyelvészeti tanulságokat igyekezik levonni belőlük.“ Nem lévén nyelvész, ezt a priori lehetetlennek tartottam; én felsoroltam községenkint, csoportosítottam őket tárgy szerint s vontam belőlük egy tanúságot, mely a 40. lap utolsó soraiban van s ez az: hogy Torda, Aranyosszék és Toroczkó geographiailag elkülönített három területe a topographiai elnevezések dolgában nem tér el egymástól. Ez tisztán ethnographiai tanulság és nem nyelvészeti.

Könyvem 37. lapján felsorolom azon határneveket, „melyekre nézve magyarázatot, sem a helyi viszonyokban, sem a hagyományban nem találtam.“ Kanyaró úr az én egy oldalra terjedő névjegyzékemmel $3\frac{1}{2}$ oldalon foglalkozik, noha előre bocsátja, hogy nem kutatta „heteken keresztül Erdély ez érdekes vidékét.“ Talán érezte vállalkozása merészségét, mert siet hozzá tenni, hogy a mi-

vel közelebb viszi az általam felvállalt feladatot a keresett megoldáshoz, az csak „hozzávető sejtés“. A 3¹/₂ oldalon azután előveszi az én egyoldalú jegyzékemet s a laikust félrevezető tudós fogással ad alkalmat magának nyelvészeti bravourkodásra. E fogás abból áll, hogy nem olvasta el, vagy ha elolvasta, menten elfelejté, hogy „nem elég azt tudnunk, a név mit jelent, azt is meg kell állapítani, az illető hely mért kapta ez elnevezést“ Lássuk e tudós fogás meddőségét egy két példában.

Kövend Kanyaró úr szerint Küen vagy Kevin személynév és a helyhatározó — d összetétele; megengedem; de én ezt nem kutatom s ezt a jegyzék élére hangsúlyozottan kiírtam. Ki volt az a Kevin, a kiről a község nevét kapta s mért kapta arról, ez a tulajdonképeni kérdés. Erre Kanyaró úr, ki nem járta heteken keresztül Torda vidékét, de még a történelmet és hagyományt sem szólaltatta meg, nem felelhet. Nem is felel. S így van ez valamennyi általa megmagyarázni vélt helynévvel, melyek személynévek, vagy azokból alakultak.

De ő tovább megy! A 40. lap utolsó előtti kikezdésében jegyzékemből 39 nevet ír ki s ezekhez ezt a megjegyzést fűzi: „mind személynévek vagy személynévekből alakultak, legtöbbször a tulajdonosról elnevezve.“ Így csak az írhat, a ki valamit biztosan tud; ez már nem „hozzávető sejtés“, ez már adat, állítás. De hol ez adatok forrása, hol ez állítások bizonyítéka? Kanyaró úr ezt nem közli, s miután ő azt írja, hogy e vidéket nem kutatta, bizonyíték nélkül nem hiszem el neki.

Hasonló állítás pár sorral alább: „Bika-sára, Czondrapál, Koczageczi és Pipásverme a hajdani birtokosok gúnynevééről maradtak fenn“ — ime a „hozzávető sejtések“-nek mily merészen állító alakjuk van Kanyaró úrnál!

Mivel viszi előre a czélt az, hogy „Bakmonyos és Bakbencső jelentése a Nyelvtörténeti Szótárban megkapható“, — hogy „Boglyas vagy Boglyás jelentése mindkét alakban világos“ — ha ezen nevek a térszíni viszonyokkal meg nem egyeznek s a meg nem egyezést a hagyomány legalább népies alakban értéktévénem teszi.

E nyelvészkedő magyarázatok értéktelenségét megvilágítja egy példa, melyet ilyen esetekben szeretek felhozni: A 32. lapon Kövendről feljegyzem e határelnevezést: Nyárfavölgye. Ez Kanyaró úr szerint „világos“ lenne, a nyárfa nyárfát, a völgy völgyet jelent s így itt egy nyárfás völgyről van szó. Ámde a helyszíni szemle arról győzőtt meg, hogy e völgyben nincs nyárfa. Itt kezdődik a feladat ama része, melyet Kanyaró úr tudós fogással elfelejt; mért kapta hát mégis a völgy e nevet? A hagyomány azt mondja, hogy ott egyszer volt nyárfás. Ugyanott van a Hidegkút-pataka nevű határrész, melyhez ezt írtam: „se kút, se patak nincs benne!“ Honnan a név? Egy valószínű magyarázatot adhatok csak az e vidéken már Czirbusz által is észlelt

karsztosodási jelenséggel, de hozzá teszem, hogy ha volt is ott egy kút s annak lefolyása, az oly rég volt, hogy a nép már emléket sem őrizte meg.

Ime példái annak, hogy a nyelvészkedő okoskodás itt mily keveset ér, s oka annak, hogy Kanyaró úr egész nyelvészeti mesterműve az igazság felderítésében mért meddő.

De ez a nyelvészkedés „hozzávető sejtéseiben“ nemcsak merész, hanem erőszakos is; ha valamelyik forma nem egyezik Kanyaró úr nyelvészeti tudásával, átírja olyanba, a mely egyezik és felteszi, majd gyanúsít, sőt vádol, hogy én hibáztam. Így lesz Aggyad-ból Atyha-d, Soksára-ból Csóksára, Részevölgyből Réczevölgy (mért nem inkább Részevölgy), Sandarból Sandal, stb. Ime két gyanúsítás: „Csuma: gonosz szellem; párja Ördögbércze, ördögös; de lehet e név Csumó is, kivált ha Jankó rosszúl írta“ (remek magyar mondatösszerakás); majd a 41. lapon „ha e feljegyzések nem tévedésen alapúlnak.“ Megnyugtatom Kanyaró urat, hogy ez mind pontos feljegyzés, s nem írtam azokat rosszúl.

Kanyaró úr munkáját klasszikus színben tünteti fel a következő két eset: A 42. lapon ezeket írja: „Lészásberek kútján (Jankó szerint) Lésza Markó nevű ember telepedett le. Lészásberek csakugyan a lészáról vette nevét, a lészának való fáról, de semmikép sem Lésza Markóról“. Alább így ír: „Négy domb egyik dombjában ágyúba rejtett pénz van; ez még a keresztes háborúból való (Jankó szerint). A keresztes háborúból nem lehet, mert Bouillon Gottfried még nem ágyúzott.“ Kanyaró úr ezen ágyúgolyója nyilván nekem volt szánva, de őt találja, mert azt bizonyítja, hogy nemcsak a szöveget, de még a címeket sem olvasta, lévén ez adatok címe három lappal előbb ez: „IV. A határnevekhez fűződő népies magyarázatok és hagyományok“, mely szakaszt e sorokkal nyitok meg: „A határnevezések egy bizonyos csoportjához a névadta magyarázaton kívül néhány népies magyarázatot, adatot s hagyományt is sikerült összegyűjtenem s ezeket állítom itt egybe.“

De nemcsak a szöveget, nemcsak a címeket nem olvasta el, hanem még, a mit elolvas, sem érti meg Kanyaró úr. Könyvem 18. lapján ezt írom: „Patak, a csorgó folyása, mindig összekötve. (Nevét veszi) növényzetről: . . . ; állatokról: . . . ; azon helyről, honnan folyik: Dancs pataka, Hesdát pataka, Szindi-patak stb.“ Ebből azt hiszem világos, hogy a mint Szindi-patak Szindről, Hesdát pataka Hesdátrol, hasonlóképen Dancs pataka egy Dancs nevű helyről, a honnan folyik, kapta nevét, mely ismét kaphatta nevét Dancs nevű birtokostól, a mit azonban embereim nem tudtak biztosan. Erre Kanyaró úr aztán ezt írja: „Szerinte (Jankó szerint) Dancs pataka dancs-doncs (piszkos) helyről folyik, pedig ez is, mint biztosan tudjuk, személynév.“ Hát, ha dancsnak van piszkos értelme (a mit én, őszintén megvallom, nem tudtam,

noha annak tudását Kanyaró úr rám akarja bizonyítani), akkor Hcsdát, Szind mit jelentenek, hogy magyarázom én — Kanyaró úr szerint? És ha tudom, hogy az a Dancs nevű hely, melyről a Dancs pataka nevét vette, csakugyan személynévi eredetű, akkor sem tudok többet róla, mint Kövendről; ki volt az a Dancs, birtokos-e, vagy ott ütötték agyon s arról nevezték el. Bizony nem elég ide sem a nyelvészkedés, sem az ilyen meg nem okolt, nem dokumentált „biztos tudás.“

S így megy tovább az egész hánya-veti nagyképűsködés. „Harrasztoson Fejéroidal a nép szerint hajdan egy fejedelemé volt, ki azt úgy művelte, a hogy ő akarta.“ Irom én; és ehhez hozzá teszi Kanyaró úr nagy komolyan: „Igenis valamelyik főnemes családé volt, talán a Zeykeké.“ Így kell rálicizálni a néphitre egy talán-nal! Csak legalább ez a talán ne volna ott, s helyette egy történeti hitelességű adat állana. Persze szükség volt a talán-ra, különben a mit „hozzávet“, nem „sejtés“.

Ehhez a modorhoz, ehhez a hanghoz csak az lehet méltó, a mivel bíráló befejezi a határnevek bírálatát, hogy a derék öreg boldogult Hunfalvyra, a kit én könyvemben sehol nem említék, de a kit Kanyaró úr mesteremnek tesz, mondjon el egy ízléstelen nyelvész-adomát. (Különben ha Kanyaró úr Tordavidék (!) elnevezése helyes, akkor Hunfalvy Tordai hasadéka is hibátlan.)

Könyvem második része a népesség elemeivel foglalkozik s ezt Kanyaró úr két oldalon üti. De már itt nem tudja, mit üt. A demografia ma a legnehezebb és legfontosabb tudományok egyike s a történelmi demografia nem egyéb, mint a családok okmányos leszármazására alapított ethnologia: néperedtetan. Lehet, hogy nekem kevés adatom volt, hogy a legjelesebb demografoktól kölcsönzött módszerem, mely elméletileg tiszta, gyakorlatilag oly helyi akadályokká ütközött, melyek legyőzése ez idő szerint lehetetlen, de midőn minden egyes forrás felhasználásánál rámutattam a hiányokra, ezzel mindenkinek megadtam azt a relativ mértéket, melylyel ez anyagot meg kell becsülni (a mit az 53. és 54. lapokon Kanyaró úr nem olvasott el).

Kanyaró úr végkövetkeztetéseimre vonatkozó megjegyzéseire öt pontban felelek csak.

1. Azt, hogy a demografia az élő tudományok sorából, az ethnographia segédeszközei közül kitörültessék, nem Kanyaró úrra bízzák.

2. Ha én ezt írom le (az 53. l.): „tudtam és éreztem azon hibákat és nehézségeket, melyek ellen nincs védelem. Ha adataim ez esetben mégis nagyobb értékűek, mint a Kalotaszeg hasonló irányú adatai, az első sorban annak köszönhető, hogy... e családok nagyobb részének okmányos leszármazása a felszabadult parasztság bizonytalan s csak emlékezetten alapuló vagy hagyományból merített leszármazása felett magasan áll“; úgy e soraimra csak szándékos roszkarat (és nem tárgyilagos bírálat) írathatja Kanyaró úrral e sorokat:

„s Jankó nagyon meg van elégedve fáradsága eredményével, mert mint saját maga bevallja, most közre adott adatai sokkal nagyobb értékűek, mint Kalotaszeg hasonló irányú adatokból összehordott családstatistikája.“ Persze ezzel azt is bizonyítja, hogy a Kalotaszeget sem olvasta, noha több ízben emlegeti azt

3. Jankónak Kanyaró szerint „nem jut eszébe, hogy az aranyosszékiek összeházasodásának a sajtósági székely birtokviszony volt az igazi oka.“ Ebből látom, hogy nem olvasta el a 44. lapot, a hol a székely jog e nemű hatása pontosan ki van fejtve.

4. Jankó „azt ismét elfeledi, hogy az aranyosszékieknek Tordára gyakorolt befolyása egyfelől a tordai piac, másfelől a tordai gimnázium révén nyilvánult régebben.“ Ebből látom, hogy nem olvasta el a 45. és 75. lapokat, a hol Torda kulturális és kereskedelmi jelentősége van megvilágítva

5. Jankó „nem tudja, hogy a kiköltözés a Marosvölgy felé épen úgy foly, mint az Aranyos mellékére.“ Jankó ezt tudja, de könyve nem foglalkozik Petrozsény-, Abrudbánya- és Kolozsvárral, hanem Torda, Aranyosszék, Toroczkoval s a 45. lapon megmondja, hogy csakis e három terület egymásra való hatásait vizsgálja.

Kanyaró úrnak könyvem III. (anthropologiai) részére tett megjegyzései szomorú tudatlanságot árulnak el. Olvassa el Kanyaró úr — hogy csak egyet mondjak — Török A. dr.-nak a jezoí ajbó koponyáról írt egy kötetét, menten megérti, mit jelent az: egy anthropometer minden hibáját kiismerni, mért volt fontos kijelenteni, hogy az eszközt a barábra-négereken kiismertem, s hogy mért is írtam ki én azt $\frac{83}{22.000}$ valószínűséget. Ezeket itt nem magyarázhatom meg neki, mert itt nem adhatom elő az anthropologia legprimitívabb elemeit.

A többi öt részről Kanyaró úr ír ugyan valamit, de nem mond semmit, mert ha bírálatának rám nézve kedvezőtlen része ilyen értéktelen, a kedvező része sem lehet értékesebb, még ha hizelgő sem.

Befejezésül, miután boldogult Hunfalvyra már elmondott egy nyegle élczet, haragszik még Budapestre, melynek tövéről metszettem le a stylusomat s tanácsolja a földrajzi társaságnak, hogy máskor Kanyaró úr véleménye nélkül ki ne adjanak könyvet. Csakhogy épen a felekezeteimet nem veszi még elő. Micsoda izléstelenség volna tőlem, ha Kanyaró úrra azt mondanám, hogy „tordai“, vagy Kolozsvárt, az Erdélyi Múzeumot és Szabó Károlyt tennem felelőssé és nevetségessé ezért a bírálatáért.

Mert ez a bírálat nagyon szomorún tünteti fel előttem Kanyaró urat. Híj képnak nevezi, ha két fejezetről ír, nem olvassa el a szöveget, nem olvassa el a címeket, a mit elolvas, nem érti meg, a mit nem ért, abból gúnyt űz; hozzávető sejtéseiben merészen állít, egyetlen állítást sem bizonyít, olyan tételeket tulajdonít nekem, a mikről egy szót sem szólok, tudós fogással megtéveszti a laikust, ha valahol

valami esetleges hiba van, azt nem nekem, hanem másoknak tudja be. S mindezt teszi rendkívül komoly, követelő hangon. Ime a bíráló úrnak bírálatából összeállított hű képe.

Ebben a modortalanságban, azt hiszem, nem követtem Kanyaró urat és ez az én elégtételem.

Bizony Kanyaró úrnak nem ártana egy kissé az önámítás és öntetszelgés Olympusáról leszállani a barabra-négerek közé, talán a komoly munkát megtauúlná ha nem is megbírálni, de legalább elolvasni. Mert mi nem „virágokról énekelünk.“

Dr. Jankó János.

Dr. Moldován Gergely „Ungaria“-ja.

Harmadéve, 1891 október havában Moldován Gergely „Ungaria“ czímen egy társadalmi és irodalmi folyóiratot indított meg nálunk az oláh olvasó közönség számára, célja lévén mindenben közeledni a magyarhoz, mert meg van győződve, hogy az oláhság csak is a magyar nemzet támogatásával boldogúlhat. Mert — úgymond „Kötelességeink“ cz. első cikkében — „az oláh, a magyarral kötendő őszinte szövetségben erőssé és boldoggá lesz, egy társadalom-politikai harcban pedig csak egy lehet a vesztes, s ez az oláh lesz.“ Ez a hite a folyóirat szerkesztőjének, s ennek megvalósítására törekszik minden cikkében. A szerkesztő e magatartása természetesen nincs inyére az oláh túlzóknak, kik kigyót békát kiáltva reá, renegátznak, s lapjával együtt a kormány fizetett szoldosának nevezik. Mindez a rágalom azonban nem zavarta sem a szerkesztőt hazafias működésében, sem közlönyét örvendetes felvirágzásában, melynek folytán fennállása második évében már kéthetenként megjelenő folyóirattá változott.

De az „Ungaria“ egyszersmind történeti és magyar vonatkozású cikkeket is közölvén, nem lesz talán felesleges ezeket röviden ismertetnünk.

A n. 8. r. folyóirat 432 lapra terjedő I. évi folyamának első két füzeté Hunfalvy Pálnak a torda-aranyosmegyei mohácsi nyelvemlékekről írt értekezését közli; a 8—9. füzetben pedig e sorok írója ismerteti Réthy László dr. „Az oláh nyelv és nemzet megalakulása“ cz. könyvének II. kiadását. A 4—6. füzetben Petz Gedeonnak a magyar hunmondáról írt kritikai tanulmánya foglal helyet, Az oláh jobbágyok történetéről pedig Tr. M. ír igen érdekesen, kimutatván, hogy a magyarországi oláh jobbágyok helyzete, míg egyfelől semmivel sem különbözött a magyar jobbágyétól, addig viszont összehasonlíthatatlanul jobb volt a moldva-oláhországi jobbágyok sorsánál, kiket egész a legutóbbi időkig rabszolgákként csereberéltek. Történelmi cikk még Moldován Gergely „A reformáció hatása az oláh népre Erdélyben“ cz. tanulságos, figyelemreméltó dolgozata, melyet eredetiben a „Budapesti Szemlé“-ből ismerünk.